

Підгірна Н. М.,
аспірант

Київського національного лінгвістичного університету

КОМУНІКАТИВНІ ТИПИ КОМПРЕСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті подано аналіз структурних і прагматичних особливостей синтаксично компресованих конструкцій, опис їхніх комунікативних типів у французькому художньому тексті.

Ключові слова: синтаксична компресія, художній текст, компресивні конструкції в єдності питання-відповідь, компресивне контрзапитання, еліптичний повтор-перепит.

Постановка проблеми. Актуальність роботи визначається тим, що будь-яка комунікативна ситуація передбачає спілкування в певній соціальній сфері активності людини, яка обов'язково обмежує вибір тем, норм, конвенцій, ритуалів, мовленнєвих стереотипів того чи іншого функціонального типу. С.С. Гусев вважає, що, вступаючи в комунікацію, людина завжди відштовхується від конкретного набору ймовірних оцінок можливої поведінки інших комунікантів. Очікування та ймовірна оцінка, що застосовуються кожним суб'єктом, задаються суспільними установками і являють собою їх відображення в індивідуальному досвіді людини [1, с. 77]. Отже, навіть спонтанний обмін репліками підпорядковується низці правил, яких комуніканти повинні дотримуватися в процесі спілкування.

Аналіз досліджень і публікацій із цієї проблеми показав, що, перебуваючи в межах комунікативної вісі, людина відчуває на собі комплексний вплив на соціальному, культурологічному та психологічному рівнях. На соціальному шаблі відбувається вплив на комуніканта як на представника певної спільноти, групи за рахунок цілеспрямованого вибору засобів аргументації, авторитарності, сили. Весь контекст культури, у якій знаходиться людина, система значень слів у мові впливають на неї на культурологічному рівні. Вплив на психологічному ж шаблі являє собою індивідуальний вплив і здійснюється як емпатія та перехід у сферу особистісних смислів. Прагнення отримати максимальний результат і є причиною здійснення всіх типів впливу в межах одного комунікативного акту.

Зауважимо, що в основі кожної комунікації завжди знаходиться інтенція адресанта, яка може відкритою або ж латентною [2, с. 74]. Проте ступінь явно вираженого змісту й того, що мається на увазі, може виходити за межі очікувань адресата. Частотне використання в мовленні імплікатур підвищує статус адресанта в очах адресата, адже адресант виглядає розумним, таким, що розуміється на тонкощах спілкування, а адресат, у свою чергу, розуміє, що комунікативний партнер довіряє його здогадливості. Комунікація на рівні імплікатур – це більш престижний тип вербального спілкування, тому він широко використовується освіченою частиною населення, оскільки для розуміння багатьох імплікатур реципієнт повинен володіти відповідним рівнем інтелектуального розвитку [3, с. 21]. Імплікатури зазвичай реалізуються за допомогою

синтаксичних одиниць, які посідають центральне місце в системі імпліцитних мовних засобів. Пояснюється це тим, що саме завдяки їм здійснюється безпосереднє спілкування і співвідноситься те, що повідомляється, з реальною дійсністю.

Метою статті є виокремлення типів компресивних конструкцій, що функціонують у межах художнього тексту, з визначенням їхніх комунікативно-прагматичних характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художні тексти, які ми аналізуємо в роботі, містять чимало діалогів, побудованих за зразком системи питання-відповідь. Такі комплекси якнайкраще сприяють реалізації інтерогативної семантики, що здійснюється саме на синтаксичному рівні й пов'язана з тим, на який обсяг інформації розраховує адресант, звертаючись до адресата. Як і будь-який інший комунікативний тип, запитальне висловлювання являє собою двовимірне утворення, що складається з глибинної структури, яка включає прихований, загальноабстрактний бік мови, пов'язаний із діяльністю свідомості й поверхневої структури, тобто зовнішньої, що виявляється в досвіді та безпосередньо обслуговує процес комунікації [4, с. 271].

У художніх текстах, які є нашим ілюстративним матеріалом, для імітації живої розмовної мови авторами використовуються неповні конструкції, що складаються з одного, проте найголовнішого елемента комунікативної ситуації – запити.

Структурні характеристики неповних запитальних речень зумовлюються умовами функціонування розмовної мови, заглибленням комунікантів в один контекст і спільністю їхньої понятійної бази, що пояснює наявність конструкцій, у яких ті чи інші елементи, обов'язково наявні в іншій структурі, вербально не виражаються, а також наявність невербального компонента, що включає в себе граматичні та семантичні значення [4, с. 274–275]. Такі неповні структури в діалогічній єдності застосовуються задля економії мовних засобів, передавання емоційного напруження, досягнення успішного комунікативного ефекту, стилізації під розмовну мову тощо, являють собою компресивні утворення, які характеризуються неповнотою синтаксичної структури.

У процесі спілкування співрозмовники завжди вирішують проблему вибору між повною та неповною формами висловлювання. Цей вибір підтверджується контекстними умовами й комунікативно-смысловими причинами застосування тієї чи іншої форми. У випадку вживання неповного висловлювання його роль є функціонально важливою та виконує функцію специфічної будівельної одиниці в структурно-смысловому просторі художнього тексту.

Із погляду процесу комунікації емоційний план діалогічного мовлення сприяє досягненню прагматичних завдань спілкування. Для нашого дослідження важливим є визначення умов застосування комунікантами компресивних конструкцій

цій, які, на нашу думку, є основним засобом передавання емоцій адресантом, а також стимулом для їх пробудження в адресата. Відповідний вибір мовних одиниць є гарантією правильного сприйняття діалогічної репліки, за якого в реципієнта виникає потреба емоційної участі в події і згодом бажання здійснити під дією діалогічного впливу конкретний вчинок [5, с. 107]. Усе це сприяє збільшенню ймовірності емоційного впливу діалогічної репліки та забезпечує адекватність намірам адресанта емоційної реакції адресата. Наприклад:

– Vous ne l'avez pas rattrapée?

– Comme dans les films?

– Oui. Au ralenti...

– Non. Je suis allé me coucher.

– Vous coucher?

– Oui.

– Mais où?

– Chez moi, pardi!

– Pourquoi?

– Une grande faiblesse, une grande grande lassitude... Depuis plusieurs mois déjà, j'étais obsédé par un arbre mort. À n'importe quelle heure du jour ou de la nuit, je rêvais que j'escaladais un arbre mort et que je me laissais glisser dans son tronc creux. Et la chute était douce, douce... comme si je rebondissais sur la corolle d'un parachute. Je rebondissais, je tombais plus bas et je rebondissais encore. J'y pensais constamment. En réunion, à table, dans ma voiture, en cherchant le sommeil. J'escaladais mon arbre et je me laissais dégringoler.

– Dépression?

– Pas de grand mot, s'il te plaît, pas de grand mot... [6, с. 63].

У межах наведеного діалогу, побудованого за схемою питання-відповідь, передавання інформації реалізується на емоційному фоні та супроводжується вираженням власної позиції й оцінки сказаного. Для того, щоб надати своїм реплікам більшої переконливості та емоційної забарвленості, комуніканти апелюють до експресивно-емоційних засобів і виразів.

Окрім наведених компресивних конструкцій у діалогічних єдностях типу питання-відповідь, зустрічаються також випадки загальних компресивних запитань, що містять водночас і спеціальні. Синтаксична контамінація таких конструкцій реалізується в тому, що репліка-реакція адресата на загальні запитання представлена не позитивною чи негативною відповіддю oui/non, а компресивною структурою, яка, так би мовити, випереджає спеціальне запитання адресанта, що мало б слідувати далі.

Висхідним етапом класичної схеми комунікації є запитання одного мовця та відповідь іншого. Компресивне зустрічне запитання порушує природну логіку цього процесу, уносить у неї свої зміни, так у результаті діалогічна єдність питання-відповідь перетворюється на діалогічну єдність питання-питання. Зазначимо, що, відповідаючи запитанням на запитання, комуніканти мають на меті досягнення таких прагматичних цілей: зміна комунікативних ролей, зміна теми спілкування, ухилення від відповіді, вираження емоцій.

Стратегія ухилення від прямої відповіді являє собою комплекс рішень мовця, арсенал комунікативних підборів мовленнєвих дій і засобів, які б дали змогу завуалювати, приховати справжній зміст репліки-відповіді або ж взагалі імпліцитно ухилитися від неї.

Перепит як комунікативна дія генетично виникає в ситуативно-інтенціональній мовленнєвій діяльності, активно

бере участь у конструюванні художнього тексту, при цьому втрачає свої функції в системі мови, припиняючи своє існування як її факт і перетворюється в системі синтаксису в запитання.

Найтипівішою синтаксичною структурою для повтору-перепиту є еліпсис, який сприяє значній компресії репліки-реакції. Компресія репліки-відповіді збільшує активність співтворчості комунікативного партнера, а також експресивність і естетичний вплив. Компресивні конструкції, які є основою для утворення повтору-перепиту, представлені здебільшого еліптичними структурами, позиційна модель яких неповністю виражена словесними формами. Важливим є те, що передбачається відновлення опущених елементів репліки-реакції за допомогою наявного контексту. Загалом синтаксичний ефект реплік-відповідей тактики повтору-перепиту ґрунтується на встановленні синонімії різних типів синтаксичних конструкцій, одна з яких із традиційним використанням синтаксичних зв'язків є абсолютно нейтральною, а натомість інша з їх переосмисленням є експресивно та емоційно забарвленою [7, с. 187]. Комунікативним завданням таких перепитів є реакція реципієнта на репліку співрозмовника, а також уточнення, корекція чи регуляція інформації, яку він отримує. Крім того, повторення ключових компонентів попередньої репліки має на меті вираження здивування, сумніву чи, наприклад, незгоди з пропозиційним змістом репліки-стимулу.

Зауважимо, що опущення в репліках-реакціях менш важливих смислових компонентів реплік-стимулів є характерною рисою діалогічного дискурсу. Компресивні репліки-відповіді не є самостійними в плані смислу, оскільки залежать від форми та комунікативної мети реплік-стимулів і зазвичай без них ніколи не вживаються. При цьому опущення логічно необхідних компонентів висловлювання може набувати найрізноманітніших форм. Поясненням слугує той факт, що висхідна структура потенційно створює для перепиту таку кількість варіантів, яка входить до її складу. На етапі вибору необхідного варіанта вирішальним є установка адресанта, який і ставить запитання [5, с. 136]. Але враховуючи те, що розмовна мова, модель якої зображена авторами в нашому ілюстративному матеріалі, характеризується здебільшого простими структурами, компресивний повтор-перепит представлений реплікою, яка складається лише з одного компонента.

У результаті дослідження ми дійшли висновків, що прагматичне значення компресивних запитань реалізується в їх впливі на інших комунікантив. Крім того, ілокутивна сила засобів синтаксичної компресії провокує конкретний перлокутивний позитивний/негативний ефект. Виявили, що прагматична характеристика компресивного запитання з питальним словом полягає в запиті інформації та експресивній реакції адресанта. Разом із тим метою компресивного загального запитання, яке містить водночас і спеціальне питання, є виокремлення з контексту предмета інтерogaції для чіткішого вираження інтенції адресанта й сильнішого впливу на адресата. Реалізація адресатом своїх ілокутивних цілей, що полягають у зміні теми розмови, ухиленні від відповіді, вираженні почуттів та емоцій, уточненні інформації тощо, є прагматичною характеристикою компресивного контрзапитання. Прагматичний потенціал компресивного повтору-перепиту полягає у вираженні емоційного ставлення адресанта до змісту висловлювання.

Література:

1. Гусев С.С. Проблема понимания в философии: философско-гносеологический анализ / С.С. Гусев, Г.Л. Тульчинский. – М. : Политиздат, 1985. – 192 с.
2. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения / О.Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1986. – 116 с.
3. Богданов В.В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / В.В. Богданов. – Л. : Ленинград. ун-т, 1990. – 88 с.
4. Логинов А.В. Категория интеррогативности в современном русском языке : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 / А.В. Логинов. – М., 2015. – 500 с.
5. Давыдова М.М. Прагматические характеристики эллипсисов (на материале современного английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / М.М. Давыдова. – Тула, 2012. – 166 с.
6. Gavalda A. Je l'aimais / A. Gavalda. – Paris : Pocket, 2003. – 68 p.
7. Рябова М.Ю. Тактика повторов и переспросов как прием стратегии уклонения от прямого ответа / М.Ю. Рябова, Л.Б. Головаш // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2008. – № 2. – С. 183–188.

Пидгирна Н. М. Коммуникативные типы компрессионных конструкций в художественном тексте

Аннотация. В статье представлен анализ структурных и прагматических особенностей синтаксически компрессионных конструкций, представлено описание их коммуникативных типов во французском художественном тексте.

Ключевые слова: синтаксическая компрессия, художественный текст, компрессионные конструкции в единстве вопрос-ответ, компрессионный контрвопрос, эллиптический повтор-переспрос.

Pidgirna N. Communicative types of the compressed constructions in the literary text

Summary. The article presents an analysis of the structural and pragmatic features of the syntactically compressed constructions; it deals also with the description of their communicative types in the French literary text.

Key words: syntactical compression, literary text, compressed constructions in the question-answer unit, compressive counter-question, elliptical repeat-requesting.